

Spol kao prediktor vrijednosti mladih u Hercegovini

Ivana Visković*

ivisković@ffst.hr

Marijana Škutor**

marijana.skutor@gmail.com

<https://doi.org/10.31192/np.17.3.9>

UDK: 17.022.1-053.6(439.56)

Izvorni znanstveni rad / Original scientific paper

Primljeno: 29. srpnja 2019.

Prihvaćeno: 24. listopada 2019.

Vrijednosti je moguće tumačiti kao polazišta i željene ishode djelovanja pojedinca. Postoje dvojbe o načinima izgrađivanja vrijednosne orijentacije pojedinca, ali i suglasnost sa stavom da se temeljne životne vrijednosti preuzimaju putem socijalnih interakcija od djetinjstva. Obitelj je za većinu ljudi prva odgovorna zajednica te je neosporno značenje obitelji za preuzimanje vrijednosti. Pretpostavlja se utjecaj obitelji i onda kada on prividno izostaje. Ispitivanje vrijednosti mladih u Hercegovini ukazuje da su obitelj, prijateljstvo, sloboda i samopoštovanje prepoznate kao najznačajnije temeljne vrijednosti. Najmanje značajnim ispitanici procjenjuju bogatstvo, autoritet i društvenu moć. Kod procjene važnosti instrumentalnih vrijednosti ispitanici izdvajaju zdravlje, poštovanje prema roditeljima i starijima, iskrenost i mogućnost samostalnog određivanja osobnih ciljeva. Zabrinjava što pojedinci mir u svijetu i očuvanje okoliša procjenjuju kao njima oprečne ili malo značajne vrijednosti. Iako uočeno nije statistički značajno, indikativno je za moguće negativne društvene pojave, neprihvatljiva i destruktivna ponašanja.

Ključne riječi: prijenos vrijednosti, temeljne vrijednosti, vrijednosna orijentacija.

* Doc. dr. sc. Ivana Visković, Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Poljička cesta 35, Split; <https://orcid.org/0000-0002-4029-044X>.

**Doc. dr. sc. Marijana Škutor, Sveučilište Hercegovina, Fakultet društvenih znanosti dr. Milenka Brkića, Put Kraljice Mira 3A, Bijakovići, 88266 Medugorje, Bosna i Hercegovina; <https://orcid.org/0000-0003-4612-4618>.

Uvod

Vrijednosti je moguće tumačiti kao načela »prema kojima pojedinac ili zajednica usmjerava ponašanja i izriče sudove«. ¹ To su »ideje ili vjerovanja o poželjnim ciljevima ili ponašanjima, koja nadilaze specifične situacije, usmjeravaju odabir i procjenu ponašanja i događanja te su hijerarhijski organizirana s obzirom na njihovu relativnu važnost za pojedinca«. ² Vrijednosti se mogu analizirati kao osobna potreba, objektivizacija i kao kulturološki konsenzus. ³ Jednom usvojene postaju »kriterij za usmjeravanje ponašanja«. ⁴ Vrijednosti je zato opravdano tumačiti kao moralne norme »kapitalne za odgoj u duhu temeljnog ljudskog stanja«. ⁵

Postoji svojevrstan konsenzus o temeljnim vrijednostima. U *Općoj deklaraciji o pravima čovjeka* vrijednosti su naznačene kao prava pojedinca na život, jednakopravnost, slobodu (mišljenja, izražavanja, kretanja, savjesti i vjeroispovijesti) i sigurnost. ⁶ *Deklaracija o svjetskoj etici* dodaje uzajamnost i kulturu nenasilja kao opće i trajne vrijednosti. ⁷ Međutim, nema jednoznačnog razumijevanja pojedinih vrijednosti. Način tumačenja vrijednosti determiniran je kulturom zajednice i osobnim paradigmama pojedinca. Primjerice, iako većina ljudi prepoznaje život kao vrijednost i prihvaća normu »ne ubij«, stavovi pojedinaca prema smrtnoj kazni i prekidu trudnoće su oprečni toj vrednoti. Vrijednosti, a posljedično i ponašanja, preuzimaju se, uče i tumače u okviru socijalnog konteksta, a redefiniiraju u procesu odrastanja i samopoimanja. ⁸ To upućuje na značenje odgoja i pedagošku opravdanost istraživanja o vrijednostima.

¹ Alain MOUGNIOTTE, *Odgajati za demokraciju*, Zagreb, Educa, 1995, 32.

² Ivana FERİĆ, *Vrijednosti i vrijednosni sustavi. Psiholgijski pristup*, Zagreb, Alinea, 2009, 14.

³ Usp. Alojz HOBLAJ, Vrijednosno usmjereni odgoj u vrijednosno usmjereoju školi, *Filozofska istraživanja*, 25 (2005) 2, 389-411, 393.

⁴ Vic ZBAR, David BROWN, Barbara BEREZNICKI, *Values education study. Literature review. Values education study – Final report*, Melbourne, Curriculum Corporation, 2003, 168-212, 175.

⁵ Edgar MORIN, *Odgoj za budućnost*, Zagreb, Educa, 2002, 35.

⁶ UJEDINJENI NARODI, *Opća deklaracija o ljudskim pravima*, usvojena i proglašena na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda 10. prosinca 1948. (rezolucija br. 217/III), *Narodne novine*, 12 (2009), čl. 1-29, https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2009_11_12_143.html (29.07.2019).

⁷ Deklaracija o svjetskoj etici – parlament svjetskih religija, Chicago, 4. rujna 1993., 4-13, https://www.weltethos.org/1-pdf/10-stiftung/declaration/declaration_croatian.pdf (29.07.2019).

⁸ Usp. Jassper JUUL, *Četiri vrijednosti koje će djecu pratiti do kraja života*, Zagreb, Planetopija, 2018, 7-14.

1. Odgoj za vrijednosti

Odgoj je društveni fenomen. Osnovne značajke su mu intencija, socijalni kontekst, interaktivni procesi i samoodređenje.⁹ Odgoj je proces izgrađivanja afirmativnih predispozicija ličnosti, preuzimanje životnih vrijednosti i formiranje stavova i nije ga moguće razumjeti bez poznavanja kulture zajednice kao referentnog okvira. Kultura, kao način života, temelji se na vrijednostima, normama i oblicima svijesti.¹⁰ Pretpostavlja interaktivne odnose pojedinaca specifičnih »etičkih, moralnih i vjerskih uvjerenja«.¹¹ Priklonimo li se stavu da je zajednica iskaz potrebe za smislom, pripadnošću i solidarnošću¹² onda su zajedničke vrijednosti temelji pojedine zajednice, polazišta i željeni ishodi, »regulacijski i pokretački čimbenik odgoja«.¹³ Zato se odgoj tumači kao proces urastanja pojedinca u zajednicu, uz istodobno preuzimanje vrijednosti te zajednice.¹⁴

Vrijednosti samorazvijanja (emancipacija, samoodređenje, upravljanje samim sobom) i spremnosti na uklapanje u zajednicu (socijalizacija), dio su deklariranih odgojnih vrijednosti većine javnih obrazovnih politika. Suvremeni odgojno-obrazovni kurikuli (Novi Zeland, Velika Britanija) temelje se na vrijednostima identiteta i socijalnih odnosa, čemu skandinavske zemlje pridodaju i suživot s prirodom. Naglasak pritom nije na podučavanju vrijednosti nego na »ohrabrivanju učenika da se ponašaju u skladu s vrijednostima«.¹⁵

Odrastanje, kao proces samorazumijevanja, izgrađuje osobne vrijednosne orijentacije.¹⁶ Odgoj se može pratiti u procesu »pounutrašnjivanja« vrijednosti koje pojedinac prihvaća za svoja životna načela.¹⁷ Primarno se prihvaćaju vrijednosti doživljene na razini osobnih odnosa.¹⁸ Ponašanja modela dostupnih osobi u odrastanju povezana su s vrijednostima koje prethode tim ponašanjima

⁹ Usp. Herbert GUDJONS, *Pedagogija – temeljna znanja*, Zagreb, Educa, 1994, 151.

¹⁰ Usp. Ivana VSKOVIĆ, Kultura zajednica u kojoj odrasta dijete rane i predškolske dobi, u: Adrijana VIŠNJIĆ JEVIĆ, Ivana VSKOVIĆ (ur.), *Izazovi suradnje. Razvoj profesionalnih kompetencija odgojitelja za suradnju i partnerstvo s roditeljima*, Zagreb, Alfa, 2018, 15-66, 15-18.

¹¹ Marina NOVINA, Obrazovanje i evangelizacija, *Nova prisutnost*, 17 (2019) 1, 111-125, 113.

¹² Usp. Vlaho KOVAČEVIĆ, Ideja zajednice u sociološkoj misli i kršćanska zajednica, *Nova prisutnost*, 17 (2019) 2, 251-265, 252.

¹³ Alain MOUGNIOTTE, *Odgajati za demokraciju*, Zagreb, Educa, 1995, 39.

¹⁴ Usp. Vedrana SPAJIĆ VRKAŠ, *Odrastanje u tradicijskoj kulturu Hrvata*, Zagreb, Naklada MD, 1996, 43.

¹⁵ Zbar, Brown, Bereznicki, *Values education...*, 176.

¹⁶ Usp. Juul, *Četiri vrijednosti...*, 7-14.

¹⁷ Usp. Vlado ANDRILOVIĆ, Mira ČUDINA, *Psihologija učenja i nastave*, Zagreb, Školska knjiga, 1996, 21.

¹⁸ Usp. Colette SABATIER, Lyda LANNEGRAND-WILLEMS, Transmission of family values and attachment. A French three-generation study, *Applied Psychology*, 54 (2005) 3, 378-395, 382.

ma.¹⁹ Opravdano je zaključiti da je prihvaćanje vrijednosti kao dio odgoja, osim s kognitivnim razvojem, značajnije povezano sa socijalnim interakcijama.²⁰

1.1. Obiteljski odgoj za vrijednosti

Obitelj je za većinu pojedinaca prva socijalna zajednica pa je opravdano pretpostaviti slične vrijednosti djece i njihovih roditelja.²¹ Relevantna istraživanja upućuju na to da se vrijednosti najčešće preuzimaju od istospolnog roditelja.²² Razina sličnosti ovisi o dobi i spolu djece, kvaliteti roditeljstva, roditeljskim vrijednostima i načinom na koji djeca percipiraju roditeljsko ponašanje.²³ Koherentnost vrijednosti i ponašanja roditelja korelira s razinom prijenosa.²⁴ Odrasli djeci u pravilu nastoje prenijeti vrijednosti za koje se sami zalažu.²⁵ Vrijednosti koje ističu roditelji (iskrenost, pristojnost, poštivanje drugih ljudi i odgovornost) tumače se kao vrijednosni prioriteti starijih generacija.²⁶ To je moguć razlog što pojedina istraživanja nalaze relativno nisku povezanost vrijednosnih orijentacija roditelja i adolescenata.²⁷ Ipak, stvarajući nove obitelji pojedinci najčešće u njih prenose vrijednosti prihvaćene u obitelji.²⁸ To se može tumačiti kao »međugeneracijski prijenos«.²⁹

¹⁹ Usp. Duane BROWN, Kelly R. CRACE, *Life values inventory*, Williamsburg, Virginia, 2002, 2-3.

²⁰ Usp. Dinka ČORKALO BIRUŠ, Dean AJDUKOVIĆ, Što određuje međuetničke stavove adolescenata u podijeljenoj zajednici?, *Društvena istraživanja*, 21 (2012) 4, 901-921, 902.

²¹ Usp. Ivana VISKOVIĆ, Međugeneracijski prijenos vrijednosti s roditelja na djecu adolescente u općini Tučepi, *Školski vjesnik – časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 62 (2013) 2-3, 253-268, 265.

²² Usp. Ina REIĆ ERCEGOVAC, Morana KOLUDROVIĆ, Uloga životnih vrijednosti u objašnjenju stavova prema razvodu braka – međugeneracijska i unutar obiteljska perspektiva, *Sociologija i prostor: časopis za istraživanje prostornoga i sociokulturnog razvoja*, 50 (2012) 2, 257-273, 259.

²³ Usp. Ferić, *Vrijednosti i vrijednosni sustavi...*, 14.

²⁴ Usp. Vlatka DRUŽINEC, Transfer vrijednosti s roditelja na djecu, *Školski vjesnik – časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 65 (2016) 3, 475-488, 478-479.

²⁵ Usp. Zora RABOTEG-ŠARIĆ, Marina MERKAŠ, Martina MAJIĆ, Nada i optimizam adolescenata u odnosu na roditeljski odgojni stil, *Napredak – časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 152 (2011) 3-4, 373-388, 380.

²⁶ Usp. Shalom H. SCHWARTZ, Universals in the content and structure of values. Theoretical advances and empirical tests in 20 countries, *Advances in Experimental Social Psychology*, 25 (1992) 1-65, 59-60.

²⁷ Usp. Sabatier, Lannegrand-Willems, Transmission of family values..., 391.

²⁸ Usp. Jan BELSKY, Social-contextual determinants of parenting, u: *Encyclopedia on Early Childhood Development* [online], Montreal, Quebec, Centre of Excellence for Early Childhood Development and Strategic Knowledge Cluster on Early Child Development, 2007, 3; <http://www.child-encyclopedia.com/documents/BelskyANGxp-Parenting.pdf> (29.07.2019).

²⁹ Ferić, *Vrijednosti i vrijednosni sustavi...*, 14.

1.2. Odgoj za vrijednosti i socijalno okruženje

Vrijednosne orijentacije pojedinca relativno su promjenjive. Mogu izazvati promjene ponašanja kao način prilagodbe socijalnom okruženju, poglavito u adolescenciji.³⁰ Da bi osjećali pripadnost, adolescenti su spremni ponašati se sukladno vrijednostima grupe.³¹ To uključuje i prihvaćanje rizičnih ponašanja.³² Uočena je povezanost agresivnih ponašanja, netolerancije i nasilnog rješavanja problemskih situacija, poglavito kod adolescenata.³³ To ukazuje na važnost socijalnog okruženja, ali i samoodređenja kao odgojnog ishoda.³⁴ Pedagoški je zato opravdano istraživati vrijednosti pojedinca kao prediktore i regulatore ponašanja.

2. Metodologija istraživanja

Ovaj rad pruža uvid u samoprocjenu osobnih vrijednosti mladih u Hercegovini. Ispitana je samoprocjena važnosti pojedinih vrijednosti i razine preuzimanja vrijednosti u obitelji. Pretpostavlja se da neće biti identificirana statistički značajna razlika procjene vrijednosti između žena i muškaraca niti između ispitanika u odnosu na njihov radni status. Obrada sakupljenih podataka provedena je primjenom statističkog programa *Statistical Program for Social Sciences 20.0* (SPSS20).

2.1. Uzorak

Ispitivanjem je obuhvaćeno 545 mladih iz Hercegovine u dobi od 18 do 27 godina života od čega 365 (67 %) žena i 180 (33 %) muškaraca. Većina ispitanika (N=487; 89,4 %) je u dobi od 18 do 22 godina života. Status studenta ima 70,3 % ispitanika (N=383). Zaposleno je 12,3 % (N=67), a nezaposleno 17,4% (N=95) ispitanika u uzorku. Nažalost, nema dostupnih relevantnih podataka o brojnosti populacije mladih u Hercegovini.

³⁰ Usp. Anat BARDI, Robin GOODWIN, The dual route to value change. Individual processes and cultural moderators, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 42 (2011) 2, 271-287, 279-280.

³¹ Usp. Čorkalo Biruš, Ajduković, *Što određuje međuetničke...*, 903-904.

³² Usp. Sharon ARIELI, Adam M. GRANT, Lilach SAGIV, Convincing yourself to care about others. An intervention for enhancing benevolence values, *Journal of Personality*, 82 (2014) 1, 15-24, 22-23.

³³ Usp. Sonia ROCCAS, Lilach SAGIV, Personal values and behavior. Taking the cultural context into account, *Social and Personality Psychology Compass*, 4 (2010) 1, 30-41, 37-38.

³⁴ Usp. Bas VERPLANKEN, Rob W. HOLLAND, Motivated decision making. Effects of activation and self-centrality of values on choices and behavior, *Journal of Personality and Social Psychology*, 82 (2002) 3, 434- 447, 441-443.

2.2. Mjerni instrument

Za potrebe ispitivanja korišten je niz mjernih instrumenata. Nakon analize originalnog mjernog instrumenta »The Schwartz's Value Survey (SVS)«,³⁵ za samoprocjenu osobnih vrijednosti ispitanika korištena je hrvatska inačica mjernog instrumenta SVS-HR.³⁶ Upitniku samoprocjene osobnih vrijednosti UP-SV dodane su nezavisne demografske varijable (spol, dob, status) i ljestvica procjene razine preuzimanja obiteljskih vrijednosti. Ispitanicima je pojašnjena svrha ispitivanja i pojam vrijednosti kao poželjnih stanja (ljestvica terminalnih vrijednosti) i regulatora ponašanja (ljestvica instrumentalnih vrijednosti). Sukladno originalnom mjernom instrumentu, značenje pojedine vrijednosti je kratko naznačeno.

Upitnik vrijednosti sadrži dvije ljestvice terminalnih i instrumentalnih vrijednosti.³⁷ Procjena je moguća u rasponu od -1 (»oprečno mojim vrijednostima«), 0 (»nevažno«), 1 (»djelomično važno«) pa do 7 (»od iznimne važnosti«). Ispitanici su zamoljeni procijeniti razinu preuzimanja vrijednosti od socijalnog okruženja (obitelji, vršnjaka) i/ili samoodređenjem. Unutarnja konzistencija mjernih ljestvica utvrđena je primjenom metode Cronbach's Alpha. Za mjernu ljestvicu terminalnih vrijednosti iznosi $\alpha = 0,89$ (24 čestice), a za mjernu ljestvicu instrumentalnih vrijednosti $\alpha = 0,91$ (20 čestica). Ove vrijednosti nešto su veće od prve provjere hrvatske inačica mjernog instrumenta SVS-HR ($0,78 \leq \alpha \leq 0,83$).³⁸ Sukladnost između teorijskih i empirijski utvrđenih dimenzija vrijednosti, proučavana upotrebom Guttman-Ligoesove analize najmanjih udaljenosti, ukazuje na preklapanja pojedinih dimenzija. Primjerice, »bogatstvo« može biti dimenzija vrijednosti moći i dostignuća te korelira s vrijednostima društvenog ugleda i postignuća.³⁹ Pojedina ispitivanja ukazuju na očekivanost takvih rezultata.⁴⁰

2.3. Metode obrade podataka

Sakupljeni podatci predstavljeni su parametrima deskriptivne statistike (frekvencije, postotci). Izračunane su mjere središnje tendencije i raspršenja. Valjanost mjerne ljestvice ispitana je faktorskom analizom, metodom glavnih komponenti. Distribucija podataka ispitana je primjenom Kolmogorov Smirnovljevog testa. Primjenom t-testa za nezavisne uzorke ispitana je statistička

³⁵ Usp. Schwartz, *Universals in the content and structure of values...*, 25-27.

³⁶ Usp. Ivana FERİĆ, Univerzalnost sadržaja i strukture vrijednosti. Podaci iz Hrvatske, *Društvena istraživanja*, 16 (2007) 3-26, 21-22.

³⁷ Usp. Ferić, *Univerzalnost sadržaja i strukture vrijednosti...*, 21-22.

³⁸ Usp. isto, 14.

³⁹ Usp. isto, 15.

⁴⁰ Usp. Shalom H. SCHWARTZ, Galit SAGIE, Value consensus and importance. A cross-national study, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 31 (2000) 465-497, 472-474.

značajnost razlika među aritmetičkim sredinama rezultata žena i rezultata muškaraca. Jednosmjernom analizom varijance, tzv. ANOVA testom, ispitana je razlika između procjena ispitanika u odnosu na radni status kao moguću intervenirajuću varijablu.

3. Rezultati i rasprava

Sudionici ispitivanja procijenili su važnost terminalnih vrijednosti kao poželjnih stanja u zadovoljavanju osobnih i društvenih potreba. Terminalne vrijednosti mogu biti osobne (usmjerene na pojedinca) i društvene (usmjerene na opću dobrobit). Potrebno je naznačiti da nijedna vrijednost sama po sebi nije negativna nego ovisi o doživljaju pojedinca i zajednice.⁴¹ Primjenom KMO i Berlettova testa utvrđena je primjerenost mjernih ljestvica za faktorsku analizu: za mjernu ljestvicu terminalnih vrijednosti =5029,33; $df=276$; $p=0,00$) i za mjernu ljestvicu instrumentalnih vrijednosti =4529,66; $df=190$; $p=0,00$). Metodom glavnih komponenti za mjernu skalu terminalnih vrijednosti izdvojena su četiri faktora koji zajedno objašnjavaju 52,32 % varijance (tablica 1.), za mjernu skalu instrumentalnih vrijednosti izdvojena su četiri faktora koji zajedno objašnjavaju 57,82 % varijance (tablica 2.).

Kao najznačajnije terminalne vrijednosti ispitanici su izdvojili obiteljsku sigurnost ($M=6,31$; $SD=1,27$), iskreno prijateljstvo ($M=6,12$; $SD=1,41$), slobodu ($M=5,94$; $SD=1,41$) te samopoštovanje ($M=5,92$; $SD=1,44$). To je relativno uravnotežena procjena osobnih i društvenih vrijednosti. Istraživanje vrijednosti mladih u Hrvatskoj (projekt EVS, 2008) potvrđuje obitelj kao jednu od temeljnih vrijednosti.⁴² Prema Schwartzovim motivacijskim tipovima vrijednosti te vrijednosti su u kategorijama sigurnosti, dobrohotnosti i nezavisnosti.⁴³

Ispitanici u uzorku najniže procjenjuju vrijednosti materijalnog bogatstva ($M=2,97$; $SD=2,08$), autoriteta ($M=2,61$; $SD=2,29$) i društvenu moć ($M=1,77$; $SD=2,21$). Relativna većina ispitanika izdvaja društvenu moć ($N=119$; 21,8 %) kao oprečnu njihovim vrijednostima. Ove vrijednosti, prema Schwartzovim motivacijskim tipovima vrijednosti, tumače se kao vrijednosti moći (društvena moć, materijalno bogatstvo, autoritet), iako mogu biti usmjerene na osobnu ili društvenu dobrobit.⁴⁴ Budući da su ovo istodobno i vrijednosti starijih generacija, procjenu je moguće tumačiti i kao otpor društvenim normama.⁴⁵ Mir u

⁴¹ Usp. Schwartz, *Universals in the content and structure of values...*, 25-27.

⁴² Josip BALOBAN, Krunoslav NIKODEM, Danijel CRNIĆ, Analiza stavova o braku i obitelji u Hrvatskoj i u Europi, u: Josip BALOBAN, Krunoslav NIKODEM, Siniša ZRINIŠČAK (ur.), *Vrednote u Hrvatskoj i u Europi. Komparativna analiza*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost – Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2014, 93-125, 109.

⁴³ Usp. Schwartz, *Universals in the content and structure of values...*, 25-27.

⁴⁴ Usp. Ferić, *Univerzalnost sadržaja i strukture vrijednosti...*, 7-8.

⁴⁵ Usp. Sabatier, Lannegrand-Willems, *Transmission of family values...*, 392.

Tablica 1. Korelacijska matrica za mjernu ljestvicu terminalnih vrijednosti

	komponente			
	1	2	3	4
Pristojnost (uljudno, lijepo ponašanje)	0,779			
Samopoštovanje (osjećaj vlastite vrijednosti)	0,737			
Obiteljska sigurnost (sigurnost drugih)	0,679			
Smisao života (cilj u životu)	0,681			
Iskreno prijateljstvo (bliski prijatelji koji me podržavaju)	0,676			
Društvena pravda (ispravljanje nepravde, briga za slabije)	0,672			
Mudrost (zrelo shvaćanje života)	0,634			
Jednakost (podjednaka mogućnost za sve)	0,623			
Društvena moć (kontrola nad drugim, dominacija)		0,739		
Autoritet (voditi druge ili zapovijedati drugima)		0,672		
Bogatstvo (materijalna dobra)		0,560		
Uzbudljiv život (poticajna iskustva)		0,567		
Društveni ugled (poštovanje, uvažavanje od strane drugih)		0,451		
Zadovoljstvo (zadovoljenje želja)			0,401	
Sloboda (sloboda misli i djela)			0,387	
Osjećaj pripadnosti (osjećaj da je drugima stalo do mene)			0,347	
Samodisciplina (suzdržavanje, otpornost prema iskušenju)			0,316	
Privatni život (pravo na privatnost)			0,220	
Svijet lijepog (lijepa priroda, umjetnost)			0,452	
Mir u svijetu (svijet bez ratova, konflikata)				0,620
Poštovanje tradicije (čuvanje starih običaja)				0,542
Duhovni život (naglasak na duhovnom, a ne na materijalnom)				0,467
Unutarnji sklad (duševni mir)				0,430
Kreativnost (originalnost, mašta)				0,472

svijetu tumači se kao univerzalni motivacijski tip vrijednosti. Zabrinjavajuće je što 7 ispitanika (1,3 % uzorka) procjenjuje mir u svijetu oprečno osobnim vrijednostima, dok 8 ispitanika (1,5 % uzorka) smatra da je to nebitno. Iako su ovi podaci statistički neznačajni, rizični su za stabilne društvene odnose.

Sudionici ispitivanja procijenili su važnost instrumentalnih vrijednosti kao poželjnih ponašanja. Za najznačajnije izdvajaju skrb o zdravlju ($M=6,53$; $SD=1,12$), poštivanje roditelja ($M=6,11$; $SD=1,32$), samostalan izbor vlastitih ciljeva ($M=5,92$; $SD=1,36$) te iskrenost ($M=5,92$; $SD=1,41$). Ove vrijednosti moguće je tumačiti kao njihova usmjeravajuća životna načela. Poštivanje roditelja i starijih je tradicijski tip vrijednosti koji ukazuje međugeneracijski prijenos vrijednosti.⁴⁶ Visoka procjena važnosti samostalnog izbora vlastitih ciljeva ukazuje na vrijednosti nezavisnosti, što može biti oprečno tradicijskim

⁴⁶ Usp. Shalom H. SCHWARTZ, Anat BARDI, Value hierarchies across cultures. Taking a similarities perspective, *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32 (2001) 3, 268-290, 272.

Tablica 2. Korelacijska matrica za mjernu ljetvicu instrumentalnih vrijednosti

	komponente			
	1	2	3	4
Biti iskren	0,747			
Poštivati roditelje i starije (iskazivati poštovanje)	0,730			
Biti odgovoran	0,745			
Izabirati vlastite ciljeve	0,664			
Biti znatiželjan	0,619			
Biti ambiciozan (težiti postignućima)	0,589			
Biti inteligentan		0,617		
Biti sposoban (kompetentan)		0,587		
Biti samostalan		0,580		
Biti umjeren		0,573		
Biti odan		0,566		
Biti uslužan (raditi na dobrobit drugih)			0,580	
Biti poslušan			0,539	
Biti pobožan			0,598	
Biti ponizan (skroman, samozatajan)			0,571	
Prihvaćati svoj život			0,521	
Biti zdrav			0,489	
Biti tolerantan				0,493
Biti spreman na praštanje				0,477
Čuvati okoliš				0,471

vrijednostima. Ovi nalazi koreliraju s istraživanjima koja globalne društvene promjene povezuju s promjenama vrijednosnih prioriteta.⁴⁷ Suvremeno društvo preferira nezavisnost i individualizam u odnosu na zajedništvo i solidarnost kao dominantne vrijednosti tradicijskog društva.⁴⁸ Istodobno, pojedina istraživanja asocijalna ponašanja mladih povezuju, između ostalog, i s nestajanjem tradicijskih vrijednosti.⁴⁹

Najmanje značajnim ispitanici procjenjuju umjerenost ($M=4,86$; $SD=1,77$), samozatajnost ($M=4,76$; $SD=1,94$) i znatiželju kao unutrašnju motivaciju ($M=4,24$; $SD=2,12$). Zabrinjava što ispitanici oprečno svojim vrijednostima procjenjuju očuvanje okoliša ($f=11$; 2 %) i spremnost na praštanje ($f=10$; 1,8 %). Očuvanje okoliša, uz mir u svijetu i jednakopravnost, su univerzalni motivacijski tip vrijednosti. Izostanak tih vrijednosti korelira s društveno neprihvatljivim ponašanjima.

Nalazi ovog istraživanja djelomično koreliraju s pojedinim istraživanjima vrijednosnih orijentacija mladih u Hrvatskoj koji zdravlje i prijateljstvo izdva-

⁴⁷ Usp. Patricija M. GREENFELD, Linking social change and developmental change. Shifting pathways of human development, *Developmental Psychology*, 45 (2009) 2, 401-418, 403.

⁴⁸ Usp. Rakić, Vukušić, *Odgov. i obrazovanje...*, 787.

⁴⁹ Usp. isto, 787.

jaju kao prioritetne vrijednosti.⁵⁰ Najmanje značajnim vrijednostima većina mladih pridaje materijalnom bogatstvu i društvenoj moći.⁵¹

Primjenom t-testa za nezavisne uzorke nije identificirana statistički značajna razlika između samoprocjene terminalnih vrijednosti žena i muškaraca ($p=0,39$). Razlika samoprocjene žena i muškaraca identificirana je za instrumentalne vrijednosti ($t=2,71$; $df=542$; $p=0,01$).

Statistički značajna razlika procjene žena i muškaraca nije identificirana za neke terminalne (zadovoljstvo, sloboda, životna uzbuđenja, životni smisao, kreativnost, poštovanje tradicije, samodisciplina, privatnost, estetske vrijednosti, društveni ugled i društvena pravda, prijateljstvo i mudrost) i neke instrumentalne vrijednosti (biti samostalan, kompetentan, poduzetan, umjeren, odgovoran, odan, iskren i otvoren, imati slobodu izbora i biti zdrav). Žene u uzorku statistički značajno veću važnost pridaju jednakosti, unutaršnjem skladu, duhovnosti, osjećaju pripadnosti, samopoštovanju, miru u svijetu, obiteljskoj sigurnosti, prihvaćanju osobnog života, pokornosti, pobožnosti, poštivanju roditelja i spremnosti na praštanje. Muškarci važnijim procjenjuju društvenu moć, (materijalno) bogatstvo, autoritet i ambicioznost (Tablica 3.). Moguće je zaključiti da su žene sklonije univerzalnom motivacijskom tipu vrijednosti, sigurnosti, konformizmu i tradiciji. Veću važnost pridaju društvenim vrijednostima. Od osobnih vrijednosti izdvajaju samopoštovanje. Istodobno, muškarci u ovom uzorku skloniji su moći kao motivaciji ponašanja, a njihove prevladavajuće vrijednosti su osobna dobrobit.

Primjenom jednosmjerne analize varijance /ANOVA identificirana je statistički značajna razlika procjene terminalnih ($F=3,11$; $p=0,04$) i instrumentalnih vrijednosti ($F=4,46$; $p=0,01$) između ispitanika prema statusu. Post-hoc analizom, primjenom LDS postupka, identificirana je statistički značajna razlika procjene terminalnih vrijednosti između zaposlenih i nezaposlenih u odnosu na studente ($p=0,01$) te zaposlenih i studenata u odnosu na nezaposlene ($p=0,04$). Nije identificirana statistički značajna razlika procjene studenata i nezaposlenih. Za procjenu instrumentalnih vrijednosti identificirana je statistički značajna razlika između zaposlenih i nezaposlenih u odnosu na studente ($p=0,04$) te zaposlenih i studenata u odnosu na nezaposlene ($p=0,01$). Nije identificirana statistički značajna razlika procjene ni terminalnih ni instrumentalnih vrijednosti između nezaposlenih i studenata. U ovom ispitivanju zaposlenost ispitanika moguće je tumačiti kao intervenirajuću varijablu.

⁵⁰ Usp. Valentina Blaženka MANDARIĆ, *Religiozni identitet zagrebačkih adolescenata*, Zagreb, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2000, 389-401, 464.

⁵¹ Usp. Renata FRANČIĆ, Ines SUČIĆ, Vlado ŠAKIĆ, Vrijednosti kao rizični i zaštitni čimbenici socijalizacije mladih, *Diacovensia – teološki prilozi*, 16 (2008) 1-2, 135-146, 137-138.

Tablica 3. Statistički značajna razlika važnosti koju pojedinci pripisuju pojedinoj vrijednosti prema spolu ispitanika

	Spol	M	t-test
jednakost (podjednaka mogućnost za sve)	Ž	5,58	2,66*
	M	5,17	
unutarnji sklad (duševni mir)	Ž	5,87	4,13*
	M	5,26	
društvena moć (kontrola nad drugim, dominacija)	Ž	1,53	-3,77*
	M	2,28	
duhovnost	Ž	5,79	4,61*
	M	5,04	
osjećaj pripadnosti (osjećaj da je drugima stalo do mene)	Ž	5,61	4,55*
	M	4,90	
uljudnost	Ž	5,91	2,27**
	M	5,61	
bogatstvo (materijalna dobra)	Ž	2,82	-2,38**
	M	3,27	
samopoštovanje (osjećaj vlastite vrijednosti)	Ž	6,04	2,86**
	M	5,67	
mir u svijetu (svijet bez ratova, konflikata)	Ž	5,88	4,69*
	M	5,13	
obiteljska sigurnost	Ž	6,41	2,78*
	M	6,06	
autoritet (voditi druge ili zapovijedati drugima)	Ž	2,22	-5,92*
	M	3,42	
prihvaćati svoj život	Ž	5,60	5,31*
	M	4,65	
biti ambiciozan	Ž	5,47	-4,63**
	M	5,77	
biti pokoran	Ž	5,07	3,28*
	M	4,48	
biti pobožan (pridržavati se vjere)	Ž	5,55	2,93*
	M	5,02	
poštivati roditelje i starije (iskazivati poštovanje)	Ž	6,19	2,21**
	M	5,93	
biti spreman na praštanje (voljan oprostiti drugima)	Ž	5,50	4,09*
	M	4,83	

*p ≤ 0,00 ** p ≤ 0,05

Vrijednosti i moralni osjećaji izgrađuju se u socijalnom okruženju.⁵² Relevantna istraživanja ukazuju da je za razvoj moralnosti značajnije iskustveno učenje nego podučavanje, što ukazuje na značajnost socijalnih procesa i samo-

⁵² Usp. Vini RAKIĆ, Svjetlana VUKUŠIĆ, Odgoj i obrazovanje za vrijednosti, *Društvena istraživanja – časopis za opća društvena pitanja*, 19 (2010) 4-5, 771-795, 772.

aktivnosti pojedinca.⁵³ Apsolutna većina ispitanika (N=376; 68,99 %) procjenjuje da su vrijednosti preuzeli u obitelji, a samo 7,33 % od vršnjaka (N=40). Suglasnost o preuzimanju vrijednosti u obitelji iskazuju za pristojnost (M=4,52; SD=0,91), odgovornost (M=4,50; SD=0,79), skrb o zdravlju (M=4,42; SD=0,75) i prijateljstvo (M=4,40; SD=0,81). To upućuje na značajnost odgojne funkcija socijalnog okruženja. Četvrtina ispitanika (N=129, 23,66 %) nije čee značenje socijalnog okruženja pri determiniranju osobnih vrijednosti.

Vrijednosne orijentacije imaju i funkciju usmjeravajućeg ponašanja – zauzimanje društvenih pozicija, izbor religije i političke ideologije, sklonost vrednovanju i prosuđivanju, utjecaj na druge te racionaliziranje mišljenja i stavova.⁵⁴ Mogu to biti zaštitni i rizični čimbenici ponašanja. Omalovažavanje pojedinih vrijednosti (mir u svijetu, spremnost na praštanje, suživot s prirodom) povećava vjerojatnost rizičnih, društveno neprihvatljivih i štetnih ponašanja.⁵⁵ Tradicijske vrijednosti mogu biti zaštitni čimbenici od delikventnih ponašanja, ali su istodobno povezane i s većom isključivošću i sklonosti predrasudama.⁵⁶

Omalovažavanje temeljnih vrijednosti pojedina istraživanja povezuju s ekonomskom krizom.⁵⁷ Ekonomsku krizu moguće je zato analizirati i kao proces erozije morala, ali i kvalitete roditeljstva. Roditelji izloženi ekonomskim pritiscima i lošim egzistencijalnim uvjetima, imaju lošiji zdravstveni status i, posljedično, otežano roditeljstvo.⁵⁸ Dugoročno to može značiti i lošije odgojne ishode te povezanost dominirajućih društvenih procesa i vrijednosti mladih.⁵⁹

Može se zaključiti da vrijednosti mladih u Hercegovini uravnotežuju osnovne vrijednosne orijentacije: samoaktualizacije (prijateljstvo, samostalnost u odlučivanju, sloboda) i tradicionalne (obiteljski sklad, poštenje, poštovanje drugih i življenje sukladno religijskim uvjerenjima).⁶⁰ Istodobno su prepoznatljive i hedonističke tendencije (društvena moć i materijalno blagostanje) koje su izraženije kod muškaraca u ovom uzorku.

⁵³ Usp. Nikola PASTUOVIĆ, *Obrazovanje i razvoj*, Zagreb, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu – Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2012, 47-49.

⁵⁴ Usp. Vesnica MLINAREVUĆ, Vesna BULJUBAŠIĆ, Marija SABLJIĆ, Promicanje odgojnih vrijednosti mitovima i legendama u čitankama nižih razreda osnovne škole, u: Ana PINTARIĆ (ur.), *Obitelj u književnosti za djecu i mlade. Zbornik radova s Međunarodnog znanstvenog skupa Zlatni danci*, Osijek, Filozofski fakultet – Matica hrvatska, Ogranak Pečuh, 2007, 173-186, 177.

⁵⁵ Usp. Mirjana ULE, Rekonstrukcija mladosti in mladine v slovenski družbi v času tranzicije, *Družboslovne razprave*, 28 (2012) 70, 7-25, 11.

⁵⁶ Usp. *isto*, 12.

⁵⁷ Usp. Tim REESKENS, Leen VANDECASTEELE, Hard times and European youth. The effect of economic insecurity on human values, social attitudes and well-being, *International Journal of Psychology*, 52 (2017) 1, 19-27, 22-24.

⁵⁸ Usp. Zoran ŠUĆUR i dr., *Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj*, Zagreb, UNICEF – ured za Hrvatsku, 2015, 109.

⁵⁹ Usp. Maya BENISH-WEISMAN, The interplay between values and aggression in adolescence. A longitudinal study, *Developmental Psychology*, 51 (2015) 5, 677-687, 681.

⁶⁰ Usp. Franc, Sučić, Šakić, *Vrijednosti kao rizični i zaštitni čimbenici...*, 139.

Zaključak

Nalazi ovog ispitivanja ukazuju na prevladavajuće vrijednosti mladih u Hercegovini. Ohrabruje afirmativno vrednovanje temeljnih socijalnih i osobnih vrijednosti. Kao usmjeravajuća životna načela ispitanici izdvajaju univerzalne i tradicionalne vrijednosti, što upućuje na postojanje transfera obiteljskih vrijednosti. Procjene važnosti vrijednosti individualizacije i samoaktualizacije sukladne su globalnim trendovima vrijednosnih prioriteta.

Zabrinjavaju izdvojene ekstremne procjene, primjerice negiranje vrijednosti mira u svijetu, spremnosti na praštanje i očuvanja okoliša. Omalovažavanje ovih vrijednosti rizičan je čimbenik za društveno neprihvatljiva ponašanja.

Nalazi ispitivanja su višeznačni. Osim što daju uvid u vrijednosne orijentacije mladih u Hercegovini, upućuju na potrebu analize odgojnog procesa, poglavito kulture nenasilja. Istodobno upućuju na potrebu dublje analize društvenih procesa i kulture zajednice kao referentnog okvira učenja i redefiniranja osobnih vrijednosnih orijentacija.

Ograničenja ovog istraživanja prepoznaju se u nemogućnosti utvrđivanja omjera uzorka i populacije. U Bosni i Hercegovini nisu dostupna slična istraživanja pa nije moguća triangulacija nalaza.

Ivana Visković* – Marijana Škutor**

Gender as a Predictor of the Young People's Values in Herzegovina

Summary

We can define values as starting points and desired outcomes of actions of an individual. There have been certain concerns about the ways of building up the value orientation of an individual but there has also been an agreement with the opinion that basic life values are built in one's early childhood as well. For most people family is the first educational community, thus the importance of the family itself in taking over of the values. This research involves 545 young people in Herzegovina, aged 18 to 27. A number of measuring instruments have been constructed for the purpose of this research. These include »The Schwartz's Value Survey« used with the resistant variables (gender, age, status, place of growing up). As the most important terminal values data subjects point out family, friendship, freedom and self-esteem. For them, wealth, authority and social power are the least important. A relative majority of data

* Ivana Visković, PhD, Assis. Prof., University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences; Address: Poljička 35, HR-21000 Split, Croatia; E-mail: ivisković@ffst.hr.

**Marijana Škutor, PhD, Assis. Prof., University of Herzegovina, Faculty of Social Sciences »Dr. Miljenko Brkić«; Address: Put Kraljice Mira 3A, Bijakovići, BiH-88266 Medugorje, Bosna i Hercegovina; E-mail: marijana.skutor@gmail.com.

subjects (N=119; 21.8%) states that social power is opposed to their values. They are authority-averse as well (N=61; 11.2%). As the assessment of the instrumental values is concerned, they point out health, parental respect, the ability to define personal goals and honesty. Obedience, moderation, modesty and curiosity are concerned to be less important values. The concern is that individuals (N=7;1.3%) assess world peace as being opposed to their values while 1.5% (N=8) assess it as not important. Environmental protection is assessed as being opposed to their values by 2% of the data subjects while 0.9% (N=5) assess it as not important. Although this is not statistically significant, it is indicative of possible negative social effects, unacceptable and destructive behaviour. At the $p \leq 0.00$ significance level the statistically significant difference in assessment of values was identified according to gender. Female subjects assess equality, mental health, spirituality and religiousness, affection, decency, world peace, family, respect and willingness to forgive as more important while male subjects prefer values as social power, authority, material assets and ambition. There was no statistically significant difference found according to gender for some terminal (contentment, freedom, life excitements, life purpose, creativity, respecting tradition, self-control, privacy, aesthetic values, social status and social justice, friendship and wisdom) and instrumental values (being independent, competent, enterprising, modest, responsible, loyal, honest and opened, having freedom of choice and being healthy). Data subjects assess that they have adopted the values of responsibility, friendship, politeness and health care in their families.

Key words: basic values, transfer of values, value orientation.

(na engl. prev. Danijela Matić)